

Впровадження інформаційних технологій у навчання значно урізноманітнює процес сприйняття та відпрацювання інформації. Завдяки комп'ютеру, Інтернету і мультимедійним засобам студентам надається унікальна можливість оволодіння великим обсягом інформації з її подальшим аналізом і сортуванням. Значно розширюється і мотиваційна основа навчальної діяльності. В умовах використання мультимедійних засобів студенти отримують інформацію з газет, телебачення, самі беруть інтерв'ю і проводять телемости.

Список літератури

1. Беляева Л. Презентация Power Point и ее возможности при обучении иностранным языкам / Л. Беляева, Н. Иванова // Иностр. языки в школе. – 2008. – № 4. – С. 38–46.
2. Карпов А. Интернет в подготовке будущих учителей иностранного языка / А Карпов // ИЯШ. – 2002. – № 4. – С. 73–78.
3. Попов В. Интернет-технологии и развитие образования / В. Попов. – Воронеж : ВГПУ, 2001 – 183 с.
4. Сысоев П. Концепция языкового поликультурного образования / П. Сысоев. – М. : Еврошкола, 2003. – 163 с.
5. Часовникова О. Использование новых информационных технологий обучения в школе / О. Часовникова и др. // Английский язык в системе “Школа – Вуз” : материалы региональной научно-практической конференции, 20 июня 2003 г. – Новосибирск. – С. 63–68.

УДК 811.11+811.16

В.І. Кушнерик (Чернівці)

АНАЛІЗ ЯВИЩ ФОНОСЕМАНТИЗМУ У ЛЕКСЕМАХ ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ (діахронічний аспект)

Розглянуто проблему функціонування звуко-символічного значення в діахронії на матеріалі різносистемних мов. Метою наукового пошуку стало визначення, на базі якого мовного матеріалу і з яким значенням виникло слово та яких історичних змін зазнала його фонетична будова.

Ключові слова: фонетична система, асоціативно-символічне значення, семантика, фоносемантизм, різносистемні мови.

Рассмотрена проблема функционирования звуко-символического значения в диахронии на материале разносистемных языков. Целью научного поиска стало определение основ языкового материала и значения, на базе которого возникло слово и каких исторических изменений претерпело его фонетическое строение.

Ключевые слова: фоносемантическая система, асоциативно-символическое значение, семантика, фоносемантизм, разносистемные языки.

The article deals with the problem of functioning of sound-symbolic meaning in diachronism on the basis of heterosystem languages. The purpose of the scientific investigation is to determine on the basis of what language material and with what meaning the word has appeared and to what historical changes its phonetic structure has been subjected.

Key words: phonetic systems, associative-symbolic meaning, semantic, phonosemantism, heterosystem languages.

Наукові пошуки та експерименти в галузі психолінгвістики, в сфері мислення та мовлення демонструють наступне: у людини для кожного слова є своє асоціативне поле (комплекс асоціативних значень, які виникають на ґрунті стійких асоціацій). Відповідно дане поле складається з індивідуальних смислових ознак кожного конкретного слова [1]. Отже, мова кожного індивіда є чимось своєрідним за своїм запасом слів. Не існує єдиної і тотожної мови для всіх людей, що належать до однієї групи мов, а існує численна кількість індивідуальних мов у цілому подібних [2]. Є. Сепір стверджував, що найскладніше для людини – бути зрозумілою, оскільки навіть одне і теж слово різних людей не володіє абсолютно ідентичним значенням: “The choice of words in a particular context may convey the opposite of what they mean on the surface. The same external message is differently interpreted according to whether the speaker has this or that psychological status in his personal relations, or whether such primary expressions as those of

affection or anger or fear may inform the spoken words with a significance which completely transcends their normal value [3].

При такій ситуації процес становлення та історичного розвитку мови або декількох споріднених мов не просто простежити за їх пам'ятками. А деякі закономірності можуть бути також установлені шляхом порівняння відповідних фактів однієї або кількох споріднених мов, фактів, які належать до різних епох функціонування мови.

Порівняльно-історичне і типологічне вивчення мов сприяє встановленню як характерних особливостей, набутих кожною окремою мовою в її розвитку після появи давніх мовних пам'яток, так і загальних для кількох мов рис, які з'явилися у цих мовах у пізню епоху писемності, коли давні зв'язки були вже розірвані й кожна мова, хоча і споріднена, розвивалася цілком самостійно. Зіставлення таких загальних рис окремих мов із їхніми характерними особливостями, безперечно, є важливою передумовою для визначення власне чинних внутрішніх законів розвитку мови. Загальні риси, які виникли у кожній мові, незалежно від їх взаємодії та взаємовпливу, мабуть повинні в основному визначатися тим загальним, що мало місце в конкретних історичних умовах виникнення та розвитку мов і, разом із тим, знаходиться у внутрішньому закономірному зв'язку з тим загальним, що було у складі цих мов у ранню епоху їхнього розвитку. Відповідно, специфічні риси кожної мови повинні відображати особливості конкретної епохи та умов розвитку мови і знаходиться у безпосередньому взаємозв'язку з особливостями мови, притаманними їй раніше й отриманими у спадок від попередніх епох.

Вивчення механізму утворення звуків мовлення відноситься до XVII століття (Х. Бонет, Дж. Уїлліс, І. Амман), а у кінці XVIII століття Х. Кранценштейн поклав початок акустичній теорії голосних, яка була розвинута у середині XIX століття Г. Гельмгольцем.

Наступний етап – дослідження у галузі анатомії та фізіології звукотворення, які були узагальнені у працях Е.В. Брюкке.

З лінгвістичної точки зору до вчення про звукову сторону мови звернувся Е. Зіверс. Роботи М. Матусевич, Л.Р. Зіндер, Л.В. Бондарко, М.І. Смирницького, О.І. Стеріополо, Б. Мальмбера, Х. Пільха, Е. Цвірнер, К. Цвірнер та інших дослідників стали вагомим внеском у розвиток загальної теорії фонетики та фонології і проторували шлях до пізнання основних властивостей звукової матерії європейських мов.

Науковий пошук присвячено дослідженню асоціативно-символічного значення в діячорнії, що засвідчує його наявність і динаміку розвитку в різносистемних мовах. З історичним розвитком лексичних одиниць їхнє звуко-символічне наповнення стає або очевиднішим, або більш завуальованим, *латентним*. Щоб розв'язати проблему функціонування асоціативно-символічного значення, враховуючи спільні риси у походженні лексики германської та слов'янської мовних груп, було здійснено аналіз лексем, а також лексичних запозичень, зокрема, з грецької та латинської мов, що складають значну частину лексичного фонду германських і слов'янських мов (напр., нім. *haben* „мати, володіти”; ностр. *кава /kap'a* „хапати”; лат. *capio* – „беру”, *habeo* – „тримаю”, рос. „хапать” тощо), історичні форми іменників (назви рослин, тварин, птахів), прикметників (характеристики, властивості) та дієслів (фізіологічні процеси) з чотирьох досліджуваних мов (наприклад, двн.н. *atamon*, срвн.н. *atemen*, сн.н. *atmen*; англ. *heorte*, ср.а. *hearten*, двн.а. *to hearten*; ср.р. *крѣсать*, рос. *воскреснуть*, укр. *кресати, воскресати*) на предмет встановлення стабільності функціонування фоносемантичних констант у різносистемних мовах [4].

Лексема як абстрагована одиниця лексичного рівня системи мови в сукупності всіх лексико-семантичних варіантів характеризується формально-граматичною та семантичною єдністю (О.М. Пешковський, О.О. Потєбня, О.О. Селіванова). З погляду фоносемантики можна зробити доповнення про фонологічну єдність, підкріплену асоціативно-символічними значеннями складників лексеми – фоносемантичними константами, спільними як для близькоспоріднених, так і віддаленоспоріднених мов, адже, наприклад, [a] з символічним значенням “величини”, а [r] – “динаміки” є спільними фоносемантичними константами за своїм значенням у багатьох мовах.

Так, можна назвати спільні поняття з різних мов, які характеризують буття, існування людини: англ.: *live, eat, sleep*; нім.: *leben, essen, schlafen*; рос.: *жить, есть, спать*; укр.: *жити, їсти, спати*. Наявні також інтернаціоналізми, які походять з латини та грецької мови і збереглися в різних формах як германських, так і слов'янських мов, наприклад, слово *caesar*, німецький варіант *Kaiser*, праслов'янське *kěsarь*, українське *цисар*, чеське *cisar*.

Проаналізуємо фоносемантичні явища в німецькій мові через призму лексеформ як давніх, так і сучасних варіантів мови. Існування звукозображувальності, взаємозв'язку між звуком і значенням, змістовності мовної форми на фонетичному рівні підтверджує ряд експериментальних досліджень. Мета експерименту – встановлення асоціативно-символічного зв'язку звуколексеформи й значення слова (словникового тлумачення семаформи), тобто виявлення збігу/розбіжності чи нейтральності між звуко-, лексемо-, семаформами. Принциповим на цьому етапі дослідження є питання про те, як у процесі історичного розвитку мови функціонує символічна звукозображальність. Якщо вона, наприклад, у лексемі встановлена, то чи з плином часу ця символічність прогресує, стає більш видимою, відчутною чи, навпаки, у процесі розвитку мови, внаслідок різних мовних змін ця символічність „згасає” та переходить до розряду латентної.

Матеріалом дослідження слугували подібні ознакові та дієслівні лексеми, отримані внаслідок суцільної вибірки за словником, оскільки звукозображальність яскравіше проявляється при характеристиці ознак предмета та процесів дії. Прикметникові слова означають при цьому якість і властивість, а дієслівні слова дії – фізіологічні процеси.

Кожна лексема була виписана на окрему картку з повною інформацією про неї: у діахронії (давньоверхньонімецька – двн., середньоверхньонімецька – свн.) форми „двн”, „свн”, транскрипція, стилістичні та інші помітки. Потім усі лексеми були поділені на дві великі групи, одна з яких позначала „позитивні ознаки”, а інша – „негативні”. 30 інформантів, носіїв мови переглянули всі ознакові лексеми та подали своє враження про лексеми, тобто зазначили позитивні чи негативні відчуття, які вона викликає. Якщо мовна одиниця набрала 75% „так”, то її занесли до розряду досліджуваної лексеми.

Крім морфологічного поділу, здійснено також розподіл досліджуваної лексики за конотаційним принципом, тобто групувалися слова як з *негативним* відтінком словникового тлумачення ознакових і дієслівних лексем, так і з *позитивним*. Передбачаємо також дослідження цієї лексики за *стильовою характеристикою*, виявляючи при цьому *немарковану (нейтральну)* та *марковану* (стилістично забарвлену) лексику і її відношення до звукозображальності. Більшість слів розглядаємо в діахронії, при цьому інформанти оцінюють не лише сучасне звучання слова в німецькій мові, але і його звучання в середньоверхньонімецькій та давньоверхньонімецькій мовах. Плануємо і встановлення певних звукових закономірностей у досліджуваних лексеформах при вивченні цього питання.

Матеріалом слугували 113 лексем, з них 48 прикметників немаркованих і 23 маркованих із негативним сприйняттям ознакової лексеформи через її тлумачення. Перед інформантами було поставлене завдання: прочитати вголос лексеми, зіставити звучання форми з її значенням у сучасній німецькій мові (снм.), середньоверхньонімецькій (свн.) та давньоверхньонімецькій (двн.) (подана транскрипція всіх трьох форм) мовах і вирішити за п'ятибальною шкалою (Ч. Осгуда): де відповідність між звукоформою та значенням лексеми найбільш суттєва – у *давніх формах* чи у *нині вживаній*.

Група містила немарковані, негативно забарвлені ознакові лексеми, що означають якість і властивість предмета, які передаються певною звукоформою. Так, лексеформа *winzig*, що складається з відповідного набору звуків (дзвінкий, губний /v/, короткий голосний /i/, носовий сонорний дзвінкий /n/, глухий африкат /ts/, глухий /g/), утворюючи певну звукоформу, має таке тлумачення своєї семаформи за словником Дудена: „Überaus klein, von erstaunlich geringerer GröÙe (надто малий, з незначною величиною) і відповідає значенню *крихітний*. Це слово інформанти оцінюють середньоарифметичним балом, наприклад, 3,87 (< 2,50 – „розбіжність” зі значенням, [2,50 – 3,50] – „нейтральність”, > 3,50 – „збіг” звучання зі значенням слова, тобто з його тлумаченням). У нашому випадку є момент збігу значення слова зі звучанням. Ряд лексем з однаковим і близьким значенням „блідий” мають різні звуко-, лексеформи та тлумачення семаформи. Звідси різні оцінки: *blaÙ – „ohne die natürliche frische Farbe”* без натурального свіжого кольору) – 2,17; *bleich – „ohne die normale natürliche Farbe”* (без нормально природного кольору) – 2,63; *fahl – „von blasser Förbung, fast farblos”* (з блідим кольором, майже безколірний) – 3,53; *kalkig – „im Farbton dem Kalk ähnllich, fahl”* (за кольором подібний до вапняку, блідий) – 2,70; *wattig – „weich u. Weiß wie Watte”* (м'який і білий, наче вата) – 3,47. Аналогічно розглядають значення „товстий” у словах *bauchig, beulig, blad, dick, fett* чи „слабкий, млявий” у словах *flau, lasch, krank, matt, müde, schlaff, schwach, welk*. При цьому поняття „слабкий” для кожної лексеформи має також додаткові семаформи у тлумаченні, а саме: *flau, matt* – „слабкий, безсилий”, *krank, schwach* – „слабкий, нездоровий”, *lasch, schlaff, welk* – „слабкий, кволий, трухля-

вий”, однак різне оцінювання інформантами подібних слів пояснюється саме різним звучанням цих слів і зіставленням зі значенням, що аналізується, з тлумаченням словникових дефініцій. Подамо отримані результати оцінювань цих ознакових слів за табл. 1 та проаналізуємо їх.

Таблиця 1

Співвідношення між звукоформою і семантичним тлумаченням лексеμοформи

№	Слово: суч. нім. м., срвн., дрвн.	Середньо-арифметична оцінка	№	Слово: суч. нім. м., срвн., дрвн.	Середньо- арифметична оцінка
1	bauchig	3,63	23	krass	3,70
	buchig	3,83	24	krätzig	3,37
	buhig	3,83	25	lasch	3,10
2	beulig	3,50	26	lass	2,97
3	blad	2,72	27	lütt	3,87
4	blass	2,17		lütze	4,00
5	bleich	2,63		luzzil	3,23
6	blind	2,47	28	massig	2,50
7	dick	2,40	29	matsch	2,10
8	doof	3,63	30	matt	2,77
9	dünn	4,00	31	mau	3,80
10	fahl	3,53	32	müde	3,90
	val	3,60		müede	3,43
	falo	2,67		muodi	3,46
11	feiâ	2,80	33	mürb	3,53
	veiz(e)	2,67		mürwe	3,97
12	fett	2,30		muruvi	3,03
	feucht	3,87	34	rauh	2,83
	viuhte	3,73		rüch	3,37
	fuhti	3,43		rüh	3,37
13	flau	3,70	35	schaurig	3,40
14	galt	2,87	36	schlaff	3,87
15	grob	4,07	37	schleimig	3,53
16	hakig	3,47	38	schroh	3,77
17	hart	3,10	39	schwach	2,67
	hert(e)	3,27		swach	2,67
	herti	2,77	40	spack	2,87
18	heiser	2,87	41	starr	3,63
	heiser	2,96	42	stotzig	2,03
	heis(i)	2,93	43	stumm	3,67
19	kahl	2,63	44	taub	3,40
	kalc	2,66		toup	3,73
	halo	3,13		toub	3,67
20	kahmig	2,40	45	tot	2,70
	kamic	2,67		tôt	2,90
21	kalkig	2,70		touwen	3,27
22	krank	2,97	46	wattig	3,47
23	krass	3,70	47	welk	2,90
24	krätzig	3,37	48	winzig	3,87
				< 3,50H –	3,4 %

Досліджуємо прості за своєю морфологічною структурою ознакові слова (прикметники), немаркові, тобто стилістично не забарвлені (нейтральні) з негативно-конотаційною семантикою (умовно H –). З 76 досліджених лексеμοформ (з урахуванням деяких давніх срвн. і дрвн. форм) 26 слів за середньоарифметичним оцінюванням демонструють показник, більший від 3,50 (де

[2,50 – 3,50] – умовно нейтральна зона), що, у свою чергу, підкреслює збіг звучання слова (в сучасній нім. мові, в срвн. і дрвн. варіантах) з його семантичним словниковим тлумаченням. Збіг складає 34 % від загальної кількості досліджуваних лексеформ. Нейтральність показують у цьому співвідношенні 43 лексеми (57 %), а розбіжність між звучанням слова і його значенням характерна для семи слів (9 %).

Таким чином, третина від загальної кількості слів демонструють збіг звучання лексеформи в різних варіантах з її словниковим тлумаченням. Тому ця частина ознакових слів звукозображувальна, звуко символічна. Досліджена властивість проявляється також тому, що розглянуті прикметники конотативно забарвлені негативно семантичним сприйняттям їхнього словникового тлумачення. Щодо стилістичного маркування, проаналізовані слова нейтральні (немарковані). Крім того, зазначимо, що досліджувані прикметники підібрані як однакові слова *якості* та *властивості*.

Стосовно діахронного розгляду досліджених прикметників, варто зауважити, що „збіг/розбіжність” чи „нейтральність” повторюється (чи краще підтверджується) і в давніх формах. Так, слово *bauchig* оцінюють збігом звучання зі змістом у сучасному варіанті $\dot{U}^2=3,63$ та в срвн. *buchig* $\dot{U}^2=3,83$ і в дрвн. $\dot{U}^2=3,83$. Сучасна форма слова часто збігається й у звучанні (а тому і в оцінюванні) зі срвн. варіантом і рідко з дрвн. Наприклад, *fahl* – 3,53 (срвн. *val* – 3,60, дрвн. *falo* – 2,67), *feucht* – 3,87 (срвн. *viuhte* – 3,73, дрвн. *fuhti* – 3,43), *mürb* – 3,53 (срвн. *mürwe* – 3,97, дрвн. *muruvi* – 3,03). Цей факт пояснюють зміною звукоформи з розвитком мови і, отже, звучанням різних вже форм і відповідністю до даного тлумачення. Таким чином, важко заперечити тому, що звукоформа визначає певну семаформу.

„Нейтральність” у сучасній німецькій мові підтверджується і в срвн. і дрвн. варіантах (*feiß* – 2,80, срвн. *veiz(e)* – 2,67; *hart* – 3,10, срвн. *hert(e)* – 3,27, дрвн. *herti* – 2,77; *tot* – 2,70, срвн. *tot* – 2,90, дрвн. *tauwen* – 3,27 і т. д.). А іноді саме старі форми „відроджують” збіг звучання й змісту, а сучасний варіант демонструє „нейтральність”. Лексема *taub* оцінюється нейтрально (3,40), а в срвн. *tour* (3,73) і в дрвн. *toub* (3,67) за своїм звучанням відповідає поданому словниковому тлумаченню („*ohne Fähigkeit, etw. akustisch wahrnehmen zu können*” – не здатний сприймати щось акустично – „глухий”). Тому звукозображальність лексем проявляється (чи гасне) при діахронічному вивченні звукоформ.

Дослідження не лише семемо-, лексеформ, а й звукоформи пропонуємо здійснити так: кожне слово (і в сучасній, і в давній формах) транскрибують й оцінюють з метою встановлення в досліджуваних лексемах кількості дзвінких і глухих приголосних та коротких і довгих голосних. Так, наприклад, з 311 фонем, що трапляються в цій групі слів (Негативні), 201 фонема приголосна (де 113 глухих звуків і 88 дзвінких) і 110 фонем голосних (де 76 коротких звуків і 34 довгих). Наступним кроком є складання чотирипільних таблиць з метою проведення обчислень для встановлення критерію χ^2 , що підкреслює наявність чи відсутність зв'язку між ознаками, а міра цього зв'язку визначається через коефіцієнт взаємодії спряженості – К. Альтернативні чотирипільні таблиці 2, 3 мають такий вигляд.

Таблиця 2

Зв'язок приголосних фонем з поняттями

Звуки	глухі	дзвінкі
Негативні	113	88
інші	198	223
$\chi^2=4,59$ К=0,086		

Таблиця 3

Зв'язок голосних фонем з поняттями

Звуки	короткі	довгі
Негативні	76	34
інші	235	277
$\chi^2=19,48$ К=0,177		

Отже, в досліджених словах переважають глухі приголосні звуки над дзвінкими та короткі голосні над довгими. Ця перевага не лише кількісна, але й підтверджується значущим χ^2 (якщо $\chi^2 \geq 3,84$). Тому припускаємо і той факт, що негативізм нейтральних прикметників щодо звукоформи зумовлений глухими приголосними й короткими голосними звуками, що й зумовлюють звукозображувальність цієї лексики.

Статистичні підрахунки результатів експерименту з історичними формами лексем засвідчили, що у процесі історичного розвитку лексичного фонду мовні одиниці на різних часових відрізках оптимізують наявний *асоціативно-символічний потенціал*, який проявляється у прозорішому зв'язку між звучанням і значенням слова. На певному етапі розвитку мови настає

гармонія взаємозв'язку між звучанням і значенням слова, що засвідчує прозору єдність звукової оболонки з семантичним наповненням лексеми. Згідно з психолінгвістичними дослідженнями (С.В. Воронін, О.М. Газов-Гінзберг, О.Л. Гвоздева, І.А. Герман, А.М. Жерновой, J. Engelkamp, E. Fenz), звук [x], наприклад, символізує в українській мові негативну оцінку, що проявляється в таких лексемах, як *халабуда*, *халепя*, *халтура*, *хирявий* тощо; звучання [u:] превалює у англ. лексемах, що передають звучання: *soo* – *воркувати*, *too* – *мукати*, *boo* – *освистати*, *groop* – *тихий спів*, *toot* – *дудіти*, *hoot* – *крик сови*, *signaliti* тощо; у російській мові статистична перевага [ш]-[сч] зумовлює асоціативно-символічне значення *чогось неприємного*, слугує для передачі *передчуття небезпеки*, *страху*: *Кого ещё убьёшь?* / *Кого ещё прославишь?* / *Какую выдумаешь ложь?* / *То ундервуда хряц: скорее вырви клавиш* / *И щучью косточку найдешь* / (О. Мандельштам); у німецьких лексемах *biegen* – *гнути*, *bringen* – *приносити*, *dringen* – *протискатися*, *drillen* – *сверлити*, *gliedern* – *ділити*, *glitschen* – *ковзати* тощо – наявність [ð]-[i:] підсилює значення *різноспрямованого руху*.

Пошук *фоносемантичних констант* у діяхронному розрізі мови ще раз підтверджує думку про те, що, з огляду на дію різних мовних процесів (гетероклізу, алофонного варіювання, асиміляції, дисиміляції тощо) й динаміку мовного розвитку у часі та просторі, символіка звуків і лексичних одиниць має вигляд *синусоїдної* залежності *мотивації* від *звукової форми* лексем [5]. Отже, виникаючи, мовна одиниця фіксує у звуковій оболонці ознаку, яка відрізняє її від подібних, що забезпечує високий рівень символічності звучання практично більшості лексичних одиниць. З часом ця символічність під впливом синхронних і діяхронних фонетико-фонологічних процесів нівелюється, подібно до стихання коливання годинникового маятника, тобто фіксується тенденція до *латентності*. Із плином часу лексична одиниця, потрапляючи в нові умови функціонування, може набувати *оновленої конотації*, а її *символічність* виявляти себе з новою силою. Підсумовуючи проведені дослідження, є всі підстави констатувати, що номінаційні та диференційні ознаки голосних і приголосних у мовах, які належать до різних граматичних типів, створюють основу звукових оболонок лексичних одиниць, формуючи тим самим *фоносемантичні константи*. Такі фонетико-фонологічні характеристики є *універсальними*. Водночас кожній мові притаманні певні відмінності, зумовлені якісними та кількісними фонематичними і фонетичними процесами [6].

Список літератури

3. Бехтерева Н. П. Мозговые коды психической деятельности / Бехтерева Н. П., Бундзен П. В., Голицин Ю. Л. – М. : Наука, 1977. – 65 с.
4. Эбингауз Г. Ассоциативная психология / Эбингауз Г., Бэн А. – М. : Изд-во АСТ-ЛТД, 1998. – 544 с.
5. Sapir E. Culture, Language and Personality. Selected Essays / Sapir E. – Berkely ; Los Angeles : University of California Press, 1970. – 207 h. – p. 10.
6. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських та слов'янських мовах : монографія / Володимир Іванович Кушнерик. – Чернівці : Рута, 2004. – 369 с.
7. Кушнерик В. І. Фоносемантичні явища при номінації птахів у німецькій мові / В. І. Кушнерик // Вісник Київського національного лінгвістичного університету : зб. наук. пр. / наук. ред. Кочерган М.П. – К. : КНУ, 2004. – Т. 7. – № 1. – С. 197–202. (Серія „Філологія”).
8. Кушнерик В. І. До проблеми фоносемантичних явищ та універсалій у германських та слов'янських мовах / Кушнерик В. І. // Мовознавство: наук.-теор. журнал / головн. ред. Скляренко В. Г. – 2008. – № 4–5. – С. 119–126.